

Fig. 1. Kirken i landskabet, set fra sydvest. NJP fot. 1980. - *The church in its setting, seen from south-west.*

LYNGÅ KIRKE

SABRO HERRED

Kirken var formodentlig viet til *Vor Frue*¹ (jfr. *†klokke*). 1495 bevidnedes ved Sabro herredsting,² at »frie mænd og bønder« havde skænket kirken en gård i Lyngå, for at der kunne holdes en ugentlig messe til evig tid og (holdes) et »Guds legems blus med 3 lover«, dvs. vedligeholdes et lys ved hostien med tre lovprisninger;³ endelig skulle der synges en »Vor Frue lov« foran *†Vor Frue alter* efter messen om søndagen og på andre helligdage. Degnen, der skulle »tjene« messerne og lovprisningerne, skulle tildeles et degnebol.

Århus bispestol ejede 1277 to hovedgårde i sognet, Favrskov og Svejstrup,⁴ men kirken synes ikke at have været en biskoppelig patronatskirke. Som et levn fra middelalderen var det endnu i 1600'rne

ærkedegnen ved domkapitlet, som reviderede kirkens regnskaber og havde den i forsvar, hvorfor han modtog en årlig afgift (om kirkernes forvaltning, se s. 1366f.).⁵ 18. august 1653⁶ afstod domkapitlet ærkedegnens rettigheder til Mogens Friis til Favrskov, som 14. august 1656⁷ fik kongens skøde på patronatsret til kirken. Kirken fulgte herefter Favrskov (jfr. alter- og sygekalk, prædikestol og gravkrypt), som 1736 blev indlemmet i grevskabet Frijsenborg (jfr. klokke, stukmonogram og vindfløje). Kirken overgik til selveje 1. januar 1922.

Ifølge et *sagn*⁸ skal der ved Lyngå eller Dalsgård, syd for Lyngå, have ligget en kirke, kaldet Dals kirke, som sank i jorden.⁹

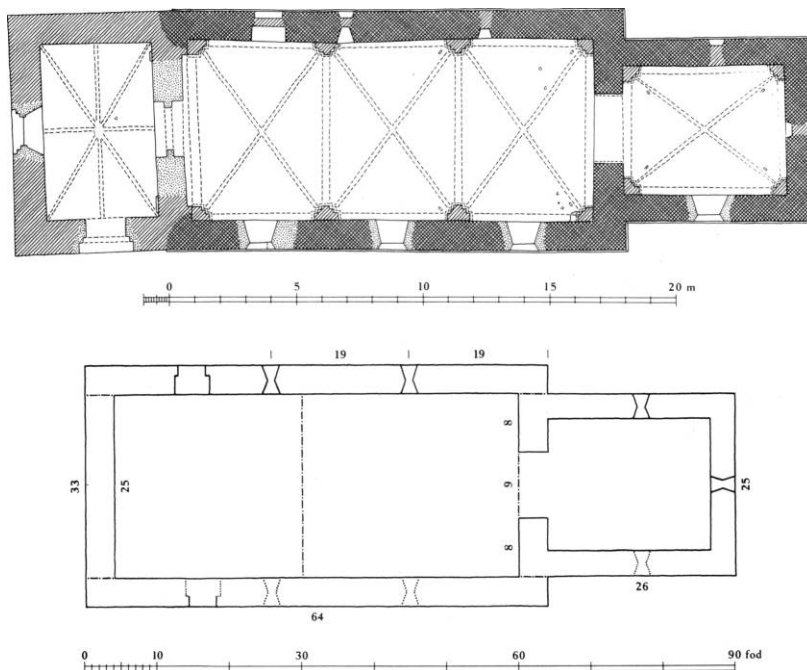

Fig. 2. Plan 1:300. Målt af J.Hougaard og J.Viemose 1970, tegnet af Fl. Beyer 1981. - *Ground-plan 1:300.*

Fig. 3. Formodet system ved afsætningen af den romanske kirkes plan. Målenheden er en kort fod = 28,5 cm (s. 1769). 1:300. - *Presumed system of marking out the plan of the Romanesque church. 1:300.*

Kirken ligger sydligst i den førhen meget langstrakte landsby. Mod vest og nordvest falder terrænet stejlt ned mod en markant erosionsdal med bækløb i bunden. Fra kirkegården er der frit udsyn mod syd og vest over dalstrøget til de bagvedliggende marker. Øst for kirken, på den anden side landsbygaden, ligger præstegården med stuehus i bindingsværk fra 1799. Den ret store, rektangulære kirkegård synes at have bevaret sine gamle grænser.

Hegn og indgange. Kirkegården hegnes i øst af et græsklædt jorddige, stensat på ydersiden, og i syd og vest af svære, delvis bevoksede markstensdiger. Mod nord opsattes 1874 en 140 alen (87 m) lang, cementafdækket kløbstensmur (»slået kamp«), der på grund af terrænets fald fungerer som støttemur. To mænd betalte 1854 for at »planere« kirkegården.¹⁰ - Stendigerne, der 1701 kaldtes kirkens »ringmur«,¹¹ var 1715 så forfaldne, at gravene var »ganske omrodet af svin«.¹²

Kirkegården præges af en sluttet krans af

elmetræer, der i øst og syd vokser inde på kirkegården. 1832 anlagdes »en lige gang med træer på begge sider« fra kirkegårdsporten i øst til kirkens indgang.¹³ Alleen sløjfedes efter våbenhusets nedrivning 1867.¹⁴ Den omtalte indgang er en køreport med fløje af trætræmmen, ophængt i murede piller med hvidtet, støbt tagafslutning over gesims. En enkel trælåge i vestdiget fører ud til slugten; herfra løber en sti langs ydersiden af vest- og syddiget. - Et *ligkappel* i blank mur og med gavle i syd og nord er 1906 opført ved det søndre dige ud for skibets vestgavl.¹⁵

Den anselige kirke består af romansk kor og skib, antagelig opført o. 1200, samt et senmiddelalderligt tårn ved skibets vestgavl. Ved en gennemgribende restaurering 1867, der stadig præger kirken, blev et våbenhus ved skibets syddør nedrevet. Orienteringen har betydelig afvigelse mod nord.

Ved planens afsætning i marken er anvendt en tredeling, således at koret, målt udvendig,

sammen med triumfmuren udgør en trediedel af bygningens samlede længde. Dette enkle proportionsforhold kendes blandt andet fra flere thylandske kirker (jfr. DK. Tisted amt, s. 1047). Målenheden synes at være den samme som påvist i Elsted, Vester Lisbjerg hrd. (s. 1739), en kort, jysk fod på ca. 28,5 cm. Målt med denne enhed er bygningen 90 fod lang, mens kor og skib måler henholdsvis 26 og 64 fod (jfr. fig. 3). Korets ydre bredde, 25 fod, er lig skibets indre bredde. Murtykkelsen er i skibet 4 fod, i koret lidt mindre.

Materialerne er regelmæssigt tildannede granitkvadre over skråkantsokkel. Skifterne er gennemløbende: 12 i koret og 13 i skibet. Kvadrene aftager i størrelse opefter; de fire nederste skifter i skibets nordside måler nedefra 54, 52, 49 og 44 cm i højden. Ved byggearbejderne 1867 blev facaderne omsat. Større partier omkring sydsidens vinduer er cementpudset med kvaderridsninger. Indvendig er murene af marksten.

Døre og vinduer. De oprindelige døre, der ikke bryder skråkantsoklen, er begge tilmuret, den søndre 1867, da indgangen flyttedes til tårnet, den nordre muligvis allerede i middelalderen, men nu med en blændmur fra 1900.¹⁰ Norddøren (fig. 4) er vandret afdækket med sider af lodretstillede karmsten; den måler udvendig 107X210 cm, indvendig 135X185 cm (over nuværende gulv); mellem den ydre og indre granitoverligger er der en egeplanke. Af den ligeledes 107 cm brede syddør er kun bevaret tre karmsten; den har rimeligvis haft samme udformning som den nordre, men er trukket en halv bredde mod øst i forhold til denne.

Den romanske bygning har haft syv *vinduer* i alt, tre i koret og to i hver af skibets mure; heraf er fire bevaret som ud- og indvendige blændinger. Korets vinduer er anbragt midt i facaderne, mens skibets østvindue sidder nøjagtig midtvejs i bygningens fulde længde. Skibets nordvinduer er senest tilmuret ved hvælvslægningen. I det vestre sidder sålen 275 cm over skråkantsoklen, og vinduet måler i murflugten 152X65 cm; det har som korets nordre monolit overligger. - To kvadre, der har dannet smigen

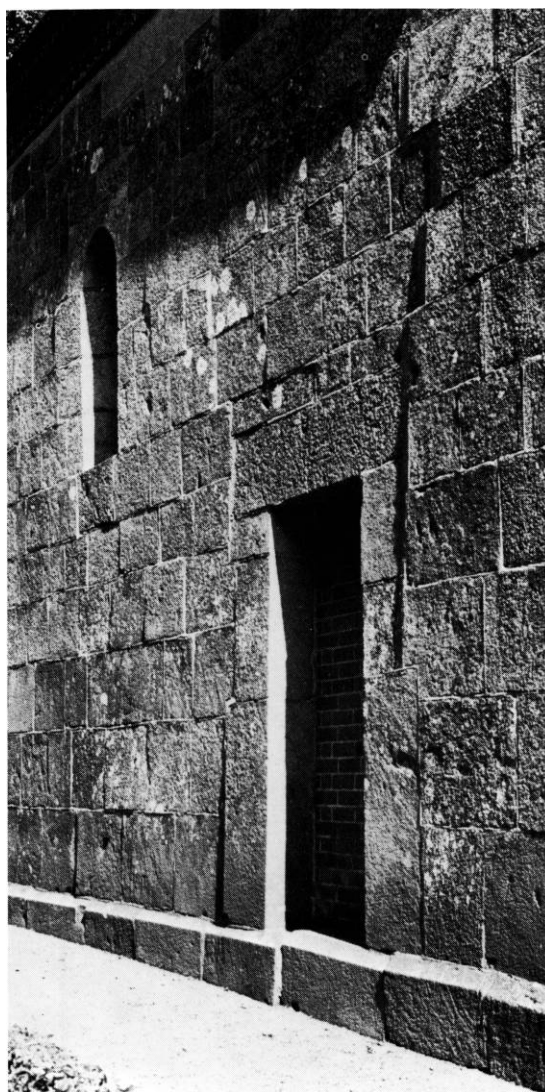

Fig. 4. Udsnit af skibets nordfacade (s. 1769). NJP fot. 1980. - Section of nave's north elevation.

i et af de forsvundne vinduer, ligger nu på udkigshøjen i præstegårdshavens nordøstre hjørne.

Indre. Triumfbuen har rundbuet stik af granit og *kragbånd* med skråkant på undersiden.

Ændringer og tilføjelser. I årene umiddelbart før 1500 (jfr. kalkmalerier) blev kirken overhvælvet, og kort efter opførtes tårnet.

De typiske *krydshvælv*, et fag i koret og tre i skibet, hviler på falsede piller; skjold- og gjordbuer er helstens, ribberne halvstens, idet dog korets starter som kvartstens. Korets runde

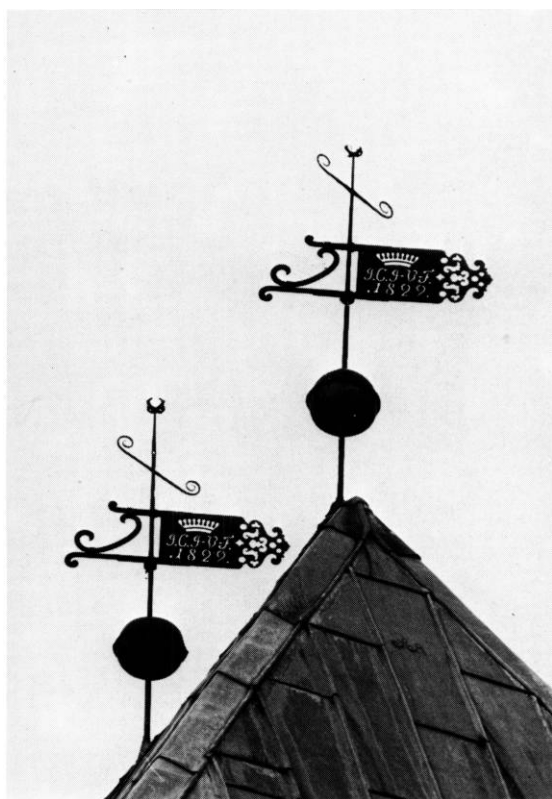

Fig. 5. Tårnets vindfløje 1829 (s.1772). Hans Stiesdal fot. 1971. - Vanes from 1829 on tower.

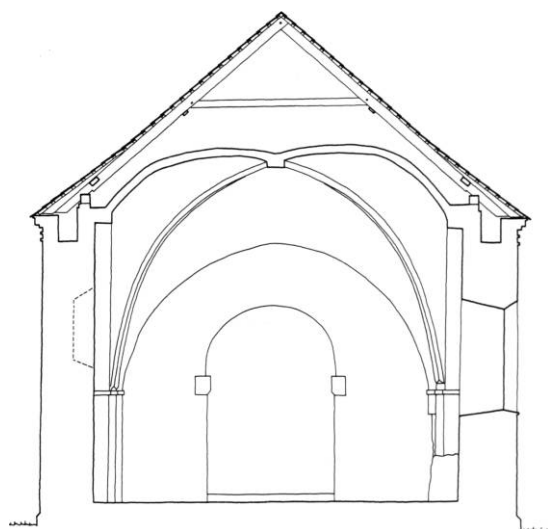

Fig. 6. Tværnsnit af skib 1:150. Målt af Jens Hougaard og Jørgen Viemose 1970, tegnet af Flemming Beyer 1981. - Cross-section of nave, 1:150.

vederlagsbånd sidder noget højere end skibets retkantede, hvoraf de nordre er anbragt et skifte højere end i syd. I skibets østre fag findes foruden spygatter fire højere siddende, kalkdekorerede huller, to i sydkappen og to i nordkappen; diameter 4-5 cm. I de to søndre og vistnok også i den nordligste er der slidspor efter (klokke?)reb.

Tårnet, der er jævnbredt med skibet, minder meget om det i Folby. Ved opførelsen nedrev man skibets vestgavl og opførte i stedet en 5,2 m bred, spids aflastningsbue, som bærer tårnets østmur; buens top ligger ca. 40 cm over toppunktet i skibets vestre skjoldbue. Kvadrene er genanvendt ude og inde indtil midten af nedre stokværk; herover er murene af munkesten i munkeforbandt. Tårnrummet, som indtil 1867 åbnede sig mod skibet, har ottedelt hvælv, hvilende på vederlag i murene. Et stort, udvendigt falset vindue i vest kan være udvidet. Et lignende vindue i syd er lukket ved etableringen af den nuværende dør. Adgangen til mellemstokværket sker siden 1903 ad en trappe ved tårnrummets østvæg,¹⁶ der fører op til en lem i hvælvet; tidligere førte en *†fritrappel* ved tårnets nordside til en nu tilmuret, fladbuget og falset dør. Ca. halvanden meter over hvælvingen hviler et bjælkelag på afsæt i murene. I mellemstokværket er der i nord et lille vindue, udvendig falset og tagformet, indvendig fladbuget; i syd et nyere, rundbuget. Klokkestokværket har til alle fire verdenshjørner rundbuede og falsede tvilling-glamhuller, der i lysningen er 197 cm høje. Stokværket adskilles fra det underliggende ved et cementdække på jernbjælker, oplagt 1896.¹⁴ Det svajede og afvalmede tag, der er beklædt med bly, rejser sig over en profileret gesims; tagværket er næsten helt fornyet, muligvis i forbindelse med vindfløjenes opsætning 1829.

†Våbenhuset ved skibets sydside, nedbrudt 1867, var af ganske anseelig størrelse og i to etager, som flere af våbenhusene på Århuseggen. Det nævnes første gang 1727,¹² men var antagelig fra middelalderen. Ifølge synsprotokollen 1862 var det godt 7 m langt, 7,2 m bredt og 5,3 højt; de hvidtede teglstensmure målte

Fig.7. Kirken set fra sydøst. Victor Hermansen fot. 1934. - *The church seen from south-east.*

godt 60 cm. Taget var tækket med tegl og havde sugfjæl. I gavlen var der en ca. 1 m bred dør og i østmuren et lille vindue. De blåmalede loftsbjælker lå kun 2,3 m over murstens gulvet, der 1850 havde afløst et gulv af kampesten.¹³ Langs østvæggen fandtes en muret bæk beklædt med brædder. 1866 ønskede synet en brandsprøjte fjernet fra huset.¹⁵ Samme år tilrådede man (arkitekt Kiilsgaard?), at »udbygningen« blev nedrevet, da kirken var stor nok og så bedre ud uden, sådan som det havde vist sig i Haldum (sml. s. 1803).

Vedligeholdelse og istandsættelser. Muligvis ret betydelige reparationer på mur og tag nævnes 1811-12 og 1830.¹³ En »bule« i skibets nordmur som følge af kvadrenes udskridning, utætte blytage samt tårnfacaderens dårlige forfatning gav anledning til en omfattende »restauration« 1867-68 under ledelse af Frijsenborg-arkitekten Christen Kiilsgaard.¹⁷ Restaureringen, der god-

kendtes af ministeriet 25.juli 1867, fulgte det faste program for grevskabets kirkearbejder i disse år og gav kirken dens nuværende udseende.¹⁸ Murene i kor og skib blev omsat og tårnet skalmuret. Man nedbrød taggavlene, hvoraf korets endnu var af granit, udskiftede det meste af tømmeret og gav kirken en lav taghældning med murede gavle og høje savtakgesimser; samtidig udskiftedes tagenes bly med skifer.

I skibets østende, 2.-10. fag, genanvendtes spærene fra det gamle *tagværk*, der havde dobbelt lag hanebånd med bladede samlinger, nummereret med øksehugne romertal og trekantstik.

I forbindelse med våbenhusets nedrivning og syddørens lukning etableredes en rundbuet og falsat dør i tårnets sydside. Samtidig tilmurede man tårnbuen og indsatte en dør mellem skib og tårnrum, der siden har tjent som våbenhus. - Fem, store, rundbuede støbejernsvinduer

Fig. 8. Indre, set mod øst. NE fot. 1977. - Interior looking east.

indsattes som afløsere for mindre, ligeledes rundbuede, blyindfattede vinduer; skibet fik nu tre vinduer i syd. Gulvenes gule mursten erstattedes af gulbrændte, sekskantede fliser.

Varme. En kakkellovn, anskaffet 1882,¹⁰ blev 1917¹⁴ udskiftet med kalorifer. 1952 fik kirken el-varme.

Kirken, der udvendig står med blanke mure, har bortset fra mindre ændringer år 1900, da man afrensede korbue, hvælvribber og -piller for hvidtekalk, bevaret sit karakteristiske udseende fra istandsættelsen i forrige århundrede. Ved en restaurering 1971-72 (arkitekt Leopold Teschl)¹⁹ blev det indre igen hvidt overalt; samtidig lagdes gule, kantstillede flensborgsten under stolestaderne.

Et *spejlmonogram* (jfr. fig. 8), »CGF« (for Christian greve Friis, †1763), udført i stuk og

kalket lysrødt, ses på søndre del af triumfvæggens vestside.

Vindfløje. To vindfløje på tårnet (fig. 5) bærer under grevelig krone indskriften »J.C.J-V-F.« (for kirkens patron, greve Jens Christian Juel-Vind-Frijs) og »1829«.

KALKMALERIER

Ved en undersøgelse 1896 af kirkens hvælv og vægge fandt Magnus-Petersen spor af senmiddelalderlige hvælvdekorationer, der imidlertid atter overkalkedes bortset fra et bispevåben over korbuen. 1900 »dekorerede« P. Rahbek alle fire hvælv,¹⁰ inspireret af de fundne spor. 1953 foretog Harald Borre en fuldstændig af-dækning og restaurering af hvælvdekorationer-

Fig. 9. Indre, set mod vest. NE fot. 1977. - *Interior looking west,*

ne, derimod fandtes ingen kalkmalerier på væggene.

Hvælvdekorationerne i kor og skib, fra 1400'ernes sidste tiår, er af enegns vanlige, enkle art, med de nærmeste paralleller i Spørring (s. 1677) og Søften (s. 1696). I koret har ribberne sparremønster, mens skjold- og gjordbuer ledsages af krydsende rundbuer med tre prikker over toppene. I østre hvælvkappe er tegnet en kande med tidselagtige blomster, stående på et skakbrædt (fig. 11); nord herfor et bomærke (jfr. fig. 12), antagelig kalkmalerens (jfr. Ginnerup, Randers amt).

Skibets tre krydshvælv har en ensartet bemaling (fig. 8-9), en slynget ranke med fembladsblomster ved skjold- og gjordbuer og langs ribberne, der på alle tre sider har et stregteget, V-formet ornament med topprik. Over buer-

nes toppunkter ses stiliserede småplanter, i østfaget ens, grå med røde prikblomster. På østkappens sydside findes Århusbispen Ejler Madsen Bølles våben (1482-90), gråt, men med rødtteget tovværks-ramme; på tilsvarende plads nordfor fandtes 1896 spor af et skjold af yngre type, hvis mærke var forsvundet ved en revnedannelse.²⁰

I midtfagets østkappe er malet et dyremotiv, ræv forfølgende fugl (fig. 10) (jfr. Spørring s. 1678). Stiliserede småplanter ses over buetoppene i nordre og søndre hvælv samt på tilsvarende steder i skibets vestligste hvælv. Ottetakkede stjerner er spredt over alle tre hvælv, og omkring afløbshullerne i de to østligste hvælv er malet mangebladede blomster eller enkle rammer. En tungebort fremhæver de små huller, med spor efter reb, i østfaget.

Fig. 10. Kalkmaleri o. 1490, i skibet (s. 1773). Peter Michelsen fot. 1963. - Wall-painting c. 1490, in nave.

De anvendte farver er de vanlige, vekslende rødbrune og sortgrå med en tilføjelse af okker på enkelte stjernetakker.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens tilknytningsforhold til Friis-slægten har sat sit præg på inventaret. Altertavlen, fra samme værksted som prædikestolen, bærer årstallet 1640 ligesom alterkalken, der desuden er smykket med Niels Friis' våben og navnetræk. I koret, der måske kan opfattes som gravkapel for Friis'erne, er 1855 opsat en mindetavle for de i gravkrypten nedsatte personer. Over en forvalter ved Frijsenborg har enken ophængt et epitaf o. 1713, og samme ægtepar har desuden skænket en renaissance-lysekrone og en kiste til altertøjet. - Som kirkeejere har Frijs'erne stået for gentagne istandsættelser. 1843 anbragtes nyt stoleværk, og alt inventar maledes af maler Clemmensen i Søften.¹³ 1867-68 omfattede en hovedrestauration ændring af altertavle, alterskranke og stoleværk. Under ledelse af grevskabets arkitekt, Carl Kiilsgaard, blev 1903 opstillet et orgel på nyt pulpitur, ligesom alter og prædikestol blev restaureret 1907. - Fra middelalderen må fremhæves den romanske løvefont, der rummer en sjælden fontegryde fra 1481, skænket af sognepræsten, der tillige har givet en †Mariaklokke 1471.

Alterbord, 1894, af eg, panelværk med foranstående, kassetteværksprydede balustersøjler, ud-

ført af snedker J. Ph. Würtz i Vitten. 1907 malet med »polykromfarve« af P. Rahbek.¹⁰

†*Sidealterbord*. I skibets sydøstre hjørne er under hvælpillen bevaret rester af et muret alterbord.

†*Alterklædet* var 1862¹⁴ af rødt klæde med påsyet kors;¹⁰ det afløstes 1889 af et nyt med ægte guldgaloner og kors.¹⁴

Altertavlen (fig. 12-13), med skåret årstal 1640, er et snitværksarbejde i senrenæssancestil uden barokke elementer. Den er udført i samme værksted som prædikestolen, hvis mester bl.a. har stået for tavlerne i de nærliggende kirker Vissing og Lerbjerg (Randers amt).

Tavlen er et velproportioneret arbejde, hvis fire storsøjler deler hovedstykket i et bredere midtfelt og to smallere sidefelter. Fodstykke og frise er ligeledes tredelt ved fremspring smykket med løve- eller diademhoveder. Topstykket er derimod todelt, med to fyldinger adskilt og flankeret af korintiske søjler med beslagværksprydbælter svarende til storsøjlerne. De to sæt rigt udskårne vinger har beslagagtige kartoucher omkring diademhoveder, på stovingerne desuden med frugtophæng (fig. 13). Den kartoucheformede topgavl omslutter et portalfelt, hvis ramme er dekoreret med beslagværk og skellagte skiver. Stor- og topstyk-

Fig. 11. Kalkmaleri o. 1490, i korets østkappe (s. 1773). NE fot. 977. - Wall-painting c. 1490, in chancel.

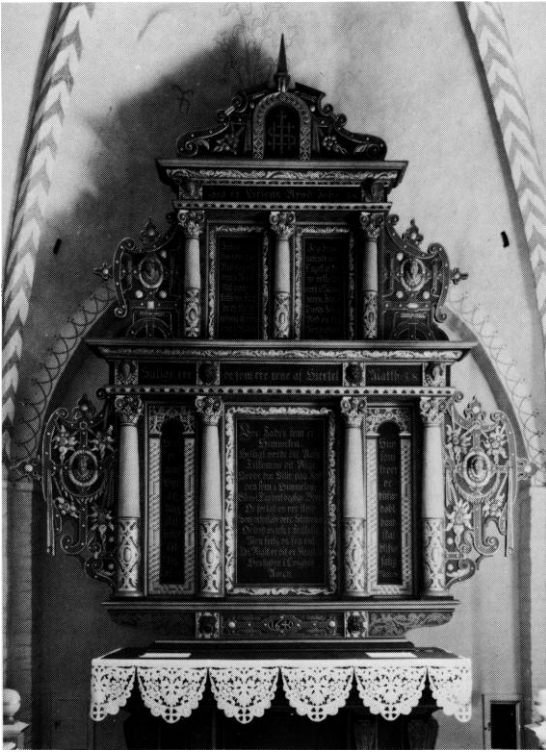

Fig. 12. Altertavle 1640 (s. 1774). NE fot. 1977. - Altarpiece 1640.

Fig. 13. Altertavlens storvinge (s. 1774). NE fot. 1977. - Detail of altarpiece (cf. fig. 12).

kets fyldingsfelter er indrammet af kvartrundstav smykket med fladsnitsranker, hvorimod storstykkets sidefelter har omløbende bånd-slyng med beslagværksprydet bueslag. Fodstykkets langstrakte kartouche omslutter (som i Vissing) det reliefskårne årstal, mens fladsnitsranker udfylder sidestykkerne.

1907 gennemgik tavlen ved P. Rahbek en restaurering,²¹ der hovedsagelig bestod i en nymaling, delvis på grundlag af fundne farvespor, på kridtgrund. Forinden fjernedes den nicheformede trækasse, der siden 1868 i midtfeltet havde dannet baggrund for en gipsfigur efter Thorvaldsens Kristus, leveret af V. Orlandi, København,¹⁰ - en modepræget alterudsmykning, som var anvendt bl.a. i Trige (s. 1715) og Elsted (s. 1743). 1862¹⁴ var der i midtfeltet anbragt et jernkrucifiks,²² antagelig det 1845 erhvervede støbejernskrucifiks (jfr. ndf.).

Den polykrome staffering²³ består af en blågrå bund for det rødbrune, guldkonturerede

kartoucheværk, med laserende farver: blåt på båndophænget, med sølv og blegrødt på frugter etc. Fyldingsrammers og søjlers ornamenter forgyldte, skafterne gråhvidt marmorerede. Indskrifterne, der står med gylden fraktur på sort bund, er en nymalet gentagelse, men i varieret form, af de indskrifter, der ifølge synsprotokollen fandtes 1862:¹⁴ I storstykkets midtfelt: Fadervor, i nordre sidefelt: »Heren(!) er min Hyrde... Ps. 23.«, i søndre: »Huo som troer oc blifuer døbt... Marc. 16.« I frisen: »Salige ere de, som ere rene af Hiertet. Matth. 5,8.« I topstykkets felter, mod nord: »Salige ere de, som holde hans Bud ... Joh. Aab. 22,14.« Mod syd: »Jeg Jesus udsende min Engel at vidne dette for eder ... Joh. Aab. 22,16.« I frisen: »Jeg er Lifsens Brød. Joh. 6,48.« I topgavlen: Jesumonogram.

Opmalinger af tavlen var tidligere foretaget 1829 og 1843;¹³ 1894 blev tavlen afrenset for maling, »restaureret« og bonet af snedker Würtz.¹⁰

Fig. 14. Alterkalk skænket 1640 af Niels Friis til Favrskov, udført af Ove Nielsen, Århus (s. 1776). NE fot. 1977. - Chalice, presented 1640 by Niels Friis of Favrskov, executed by Ove Nielsen, Århus.

Fig. 15. Sygekalk o. 1660, skænket 1775 (s. 1776). - Chalice for the sick c. 1660, presented 1775.

Altersølv. Alterkalk (fig. 14), skænket 1640 af Niels Friis til Favrskov og hustru; nyt bæger 1908. Den nu 20 cm høje kalk har sekstunget, flad fod, sekskantede skaftled med små profilstave og fladtrykt knop, der på over- og underside har drevne tunger; det rudestillede felt mellem bladtungerne er skrågraveret. Fodens enkelte tunger fremhæves ved graverede konturlinier, og på tre af tungerne ses graverede våbner for giverne, Niels Friis' mellem hans to hustruers, Dorte Gyldenstjerne og Anne Sandberg (jfr. gravkrypt). Over våbnerne personernes initialer, med versaler: »N.F.« mellem »D.G.S.« og »A.S.B.«; Friis-våbnet er desuden flankeret af årstallet »1640«. På fodpladen herunder ses stempel for guldsmeden Ove Nielsen, Århus (Bøje 1946, 1354). Det store bæger er udført 1908 af »R.Jensen«, Horsens,¹⁰ hvis mærke ses under bunden. Langs munden en graveret versalindskrift: »M. Krag - Iuel - Vind - Friis. Anno 1908.« Da det oprindelige bæger 1862²⁴ blev anset for at være for lille, fornyedes det samme år¹⁰ af Niels Holst Wendelboe, Århus²⁵ (Bøje 1946, s. 200).

Disk, fra 1800'ernes første halvdel, 13 cm i tv., glat, med lille, ombøjket kant og smal rand med graveret cirkelkors; under bunden to ens stempler for Niels Bach Mørup, Randers (Bøje 1946, 2434).

†*Oblatceske*, o. 1860,¹⁴ af sort porcelæn med guld kors og -kanter, fra Bing & Grøndahl. To tilsvarende alterkander, henholdsvis fra o. 1855¹³ og 1862,¹⁴ stod endnu 1963 på altret, nu ude af brug. *Vinskummeske*, 1903, med stempel for R.Jensen, Kbhvn.

Sygesæt (fig. 15), samlet af dele fra forskellig tid. Sygekalken, oprindelig et lille bæger fra o. 1660, har drevne bladtunger både om den vulstagtige fod og på skaftets indknøbne led. I sviklerne mellem de øvre, drevne bukler er graveret et vifteornament. Herover er 1775 tilføjet en graveret giverindskrift med skrift, initialerne dog med store skønskriftsbogstaver: »Til Lyngaae og SKIØD Sogner 1775. E. G. W. Frijss. C. S. W. Frijss.« Nævnte år er kalken antagelig blevet forhøjet med et cylinderformet fodled med flad, aftagelig fod-

plade, der danner lukke for et lille oblatgemme her. På fodpladen er gentaget den ovenfor omtalte indskrift, og her ses tillige mestermærket for Mathias Mortensen Bøegh, Århus (Bøje 1946, 1388). 1896 »forandredes« kalken af J. P. Sørensen, Århus, der dels indsatte nye »kugler« (bukler), dels i bægeret anbragte'en lille vinbeholder med oblatskruegemme i låget; samtidig forgyldtes alle dele ud- og indvendig.¹⁰

Disk, 6 cm i tv.m., på randen graveret latinsk kors samt skriveskrift: »Iesus - Nazaræus Ao 1736«. Under bunden er graveret samme indskrift som på kalken, her dog med store skønskriftsbogstaver. Forgyldt. Et læderfutral med spinkelt guldsnit foroven og -neden rummer både sygesæt og disk.

Alterstager (fig. 16), o. 1585, af ret lys messing, 54,3 cm høje, uden lysetorn. Hovedformen, klokkeformet fod og profileret skaft med baluster over dobbelt cylinderled, svarer ganske til stagerne i de nærliggende kirker Vissing (fra 1585) og Ølst (fra 1586) i Randers amt.²⁶ Begge stager har på fodskålen nu næsten udpudsede, graverede våbner med hjelmklæde og hjelmtegn, der på det ene muligvis er vesselhorn (Friis?), det andet en fugl med ring i ryggen; skjoldet delt, første felt tværdelt.

Syvarmet *lysestage* med guirlandeprydede afsæt, nyere, på alterbordet.

Messehagel, nyere, af rødt silkefløj med guldgaloneret kors og -kanter.

Alterskranke, o. 1901,¹⁰ bestående af udsavede balustre med profileret håndliste; femsided, mod altret afsluttet af piller med topkugle. Rødbrun-malet, med grå og gyldne lister; 1907 »polykrommalet« af P. Rahbek. Den tidligere *tskranke*, med drejede balustre, var udført 1867 af snedker Würtz, Voldby.¹⁰ O. 1862 havde *tskranken* »udskåret træværk« og strakte sig tværs over koret.¹⁴

Døbefont (fig. 19), romansk, af grå-rødlig granit, kummen, ca. 81 cm i tv.m., ret grovkornet, foden lidt lysere, finkornet. Ifølge Mackeprang (Døbefonte s. 234, 241ff.) tilhører den de østjyske løvefontes klassiske type, herunder »Sjorslevgruppen«, hvoraf bl.a. Haldum og

Fig. 16. Alterstage o. 1585 (s. 1777). NE fot. 1977. - Altar candlestick c. 1585.

Folby antagelig stammer fra samme værksted.

Kummens modstillede løvefigurer, i fladt relief, har fælles, 16-18 cm højt, 7 cm fremspringende mandshoved. Den specielt udformede manke har den især fælles med fonten i Adslev (Hjelmslev hrd.). Over ryggen breder sig en haledusk formet som et stort, tvedelt akantusblad, og herover snor en akantusranke sig lige under mundingsranden. Foden, af form som et omvendt terningkapitel med øvre rundstav, har som gruppens øvrige fonte rundbuefelter, hvorunder ses flade relieffer af: 1 og 2) ret ens løver, næsten hvilende på brystet, med bagudvendt hoved, i profil, og med tunge, der synes at slikke bladdusken på den ryglagte hale. 3) To planter med volutblade til siderne og øvre treblad. 4) En due set i profil, med udstrakt hale og vinge over ryggen, formentlig med oliegren i den forreste klo. I sviklerne mellem felterne ses primitive mandshoveder med overskæg, i kraftigt relief. - 1889

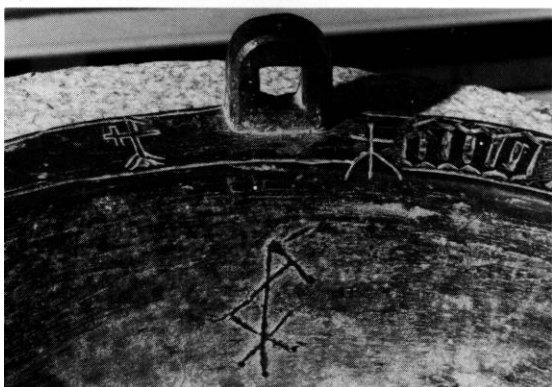

Fig. 17-18. Fontegryde af malm 1481, skænket af sognepræsten (s. 1778). M. Mackeprang fot. 1904. Fig. 18. Detalje med bomærker. NE fot. 1977. - *Font basin of bronze 1481, donated by parish priest. Detail with marks.*

Fig. 19. Romansk døbefont, detalje af kummen (s. 1777). - *Romanesque baptismal font, detail of basin.*

rensedes fonten;¹⁰ dens plads var da og indtil 1907 under korbuens nordside, nu i skibets nordøsthjørne.

Fontegryde (fig. 17-18), af malm, 1481 skænket af sognepræsten Jacob Nielsen Hvid, der 1477 havde givet en tilsvarende tægryde til anneksskirken i Skjød (Houlbjerg hrd., Viborg amt).

Den store fontegryde, i sin art nu sjældent forekommende, er nøje tilpasset granitfontens kumme. Den måler 63,5 cm i tv.m., er 29 cm dyb og har en 1,5 cm tyk og 4,5 cm bred, let skrånende rand med to modstillede, kraftige ører. På randen ses en indskrift med flade minuskier på krydsskraveret bund, indledt og afsluttet med to forskellige, indridsede bomærker²⁷ (fig. 18): »a(n)no d(omi)ni mcdlxxxi factus e(st) fons iste te(m)pore d(omi)ni iacobi nicolai huid²⁸ cvrati ecc(les)ie lyngv pro cvi(v)s a(n)i(m)a devm fidelis« (i Herrens år 1481 blev denne font udført, da hr. Jacob Nielsen Hvid var Lyngå kirkes sognepræst. Troende, bed til Gud for hans sjæl).²⁹ Ordet »ora«(bed) mangler, men der er plads hertil ved indskriftens afslutning. Indvendig i gryden ses et bomærke i svagt relief, afvigende fra de to andre bomærker og antagelig mesterens mærke. Denne gryde- eller klokkestøber er måske identisk med den »Johannes«, der udførte den nu omstøbte klokke (se ndf.), der ligeledes bar sognepræstens navn.

Dåbsfad (fig. 21), af messing, med graveret årstal »1684« over udpudsede initialer på en af randens fire store bukler. 35 cm i tv.m. og 4 cm dybt, ottekantet. På randen drevne og ciselerede blomster og frugter; kraftig, ombukket kant.³⁰ Nu ude af brug.

Dåbskande, o. 1860,¹⁴ af tin, svarende til den i Spørring (s. 1682, fig. 14), men af lidt slankere type, 27 cm høj. Under bunden et læderet stempel »NF[S]« over fransk lilje for kandestøberen Niels Frederik (Ebbesen) Sørensen, Odense.³¹

†*Fontelåg*, 1858, af træ og oliemalet, udført af snedker Würtz.¹⁰

Krucifiks, 1845, af støbejern,³² udført i Carls-hytte jernstøberi ved Rendsborg og anskaffet

Fig. 20. Udsnit af prædike-
kestol, 1633 (s. 1779).
NE fot. 1977. - *Section
of pulpit 1633.*

på foranledning af daværende sognepræst Bent Magnussen.¹³ Figuren 73 cm høj. Tidligere anbragt i altertavlens midtfelt (jfr. Elsted), og i hvert fald o. 1900 på nuværende plads på triumfvæggens søndre del.¹⁵

Prædikestol (fig. 20), med skåret årstal 1633, udført i samme værksted som altertavlen og de ganske tilsvarende prædikestole i bl.a. Tilst (s. 1582) og Grundfør (s. 1662).

I hvert af de fire storfelter er fladtskårne, plumpe relieffigurer af Kristus og tre af evangelisterne, som vanligt kun delvis navngivet ved fa bogstaver. Fra øst 1) den glorificerede Kristus, 2) Lukas, »S. Lvc« (med reliefversaler), 3) unavngiven, men ved sin skægløshed markeret som Johannes og 4) Markus eller Mattæus, »S. Ma«. (indskårne versaler). I postamentfelterne ses dels skårne kartoucher, det østligste med årstallet, dels i de to forreste felter

to og to reliefskårne våbner, henholdsvis Ulfeld-Friis og Gyldenstjerne-Ulfeld, for Niels Friis til Favrskov og hans første hustru Dorte Gyldenstjerne (jfr. gravkrypt). - Samtidig, sekssidet lydhimmel med omløbende frise under karnisprofileret tandsnitliste; de kartoucheformede topstykker har drejet topkugle. På undersiden en stor roset hvorunder kraftig hængedue.

1867 fik prædikestolen ny trappe og bærestolpe, der imidlertid udskiftedes 1894.¹⁰ Samtidig rensedes den for farver og bonedes ligesom altertavlen. 1905 foretoges en restaurering ved P. Rahbek. På grundlag af farvespor fra den oprindelige staffering renoveredes stolens farver og ægte forgyldning (i Johannes' bog malet: »Ren. 1905«). Kapitælerne har grøntlaserede sølvblade og røde volutter, kassetteværket rødbrunt med grønne og blå detaljer samt

Fig. 21. Dåbsfad af messing, 1684 (s. 1778). NE fot. 1977. - Baptismal dish of brass, 1684.

forgyldning. Våbnerne står med de rette heraldiske farver. Storfeltsfigurerne, der ses på sort bund, har blå og grønne kapper over hvide kjortler. De nye indskrifter, med hvidmalede versaler på sort bund, er på stolens frise: »Salige ere de som høre Gvds ord og bevare det« (Luk. 2,28), på lydhimlens: »Hellige fader hellige os i din sandhed...« (Joh. 17,17). Himlens underside blå med gulhvide stjerner og bleg-rød-lysgrøn roset; hvid due.

Stoleværk, 1867,¹⁰ af snedker Würtz forarbejdet dels af det tidligere stolesæt fra 1843, dels af nye materialer. Enkle, rundbuede gavle, grøn-malede i to nuancer. †*Stolesættet* fra 1843¹³ havde låger og gavle med udsvejfede topstykker.¹⁴

En lukket †*præstestol*¹⁴ erstattedes 1867 af en lænestol med Friis-våbnet udskåret på ryggen. I korets nordvesthjørne. Samtidig udførtes ny *degnestol*;¹⁰ nu på loftet.

Kirkekiste (fig. 25), 1708, af eg, 55x53,5x113 cm inklusiv det let hvælvede låg. Kistens sider og låg består hver af een planke, beslået med tungede, nagleprydede jernbånd, der er vinkelbøjede på hjørnerne og korsstillede på gavlenderne, hvor bærehankene er fæstnede. På to nye egetræsbukke.³³ Jernbåndene er sortmalede. På den ene langside en hvidmalet indskrift med fraktur og store skønkriftsbogsta-

ver, genopmalet 1894¹⁰ af maler Jensen, Ham-mel: »Til at For ware Lyngaae Kierkis Alterkle-der vdi. Forærit af N. N. S. H. og C. H. D. O. Anno 1708«. Giverne er Niels Nielsen Hiersing og Catharina Hansdatter Owidt (sml. lysekro-ne og epitaf). I tårnrummet.

To *pengebøsser*, 1900, af messing, leveret af A. Wilson, Århus¹⁰, begge med graveret ver-salindskrift: »M. K.J. V. F. 1900. Til de fattig-e«, initialerne refererende til kirkeejeren (jfr. alterkalk). Anbragt på hver side af syddøren. De samtidige egetræsfodder findes nu på loftet. Også 1862¹⁴ fandtes to †*fattigbøsser*, 1876 afløst af nye.¹⁰

Pulpitur i vest, 1903;²⁴ oprindelig egetræsma-let,¹⁰ nu som stoleværket.

Orgel, bygget 1903 af F. Nielsen, Århus. Ét manual med fire stemmer og diskant-oktav-koppel. Disposition: Bordun 16 Fod, Principal 8 Fod, Textus³⁴ 8 Fod, Octav 4 Fod. Mekanisk sløjfevindlade.³⁵ Ifølge indskrift på sølvplade skænket af gårdejer P.Jensen Bonde og hustru Maren Pedersen, ejer af Bondesholm, Lyngå mark 1903. På vestpulpituret.

Salmenummertavler. 1-3) 1900, udført af N. Rasmussen;¹⁰ skydebrikker med påmalede tal. Gråmalet i flere nuancer; den ene nu på loftet. 4) Lille fyrretræstavle med tresidet top-stykke, brun, med sortmalede numre på hvid bund, antagelig den tavle til dåben, der ønske-des 1904;³⁶ nu i gravkrypten.

Præsterækketavle, o. 1894,¹⁰ af rødbrun mar-mor, 182x112 cm, med nyere, forgyldt ind-skrift (brødskrift), der har afløst en ældre, der skimtes nedenunder. På nordvæggen i skibets midtfag. †*Præsterækketavle*, en sort stentavle i egetræsramme og med forgyldt indskrift, er omtalt 1768³⁷ og fandtes endnu 1862¹⁴ på sam-me plads som ovennævnte.

Lysekroner. 1) (Fig. 22). O. 1600, men skæn-ket af Niels Nielsen Hiersing³⁷ i forbindelse med dennes erhvervelse af epitaf, o. 1713. Kro-nen har rigtprofileret skaft med fladtrykt hæn-gekugle hvorunder dobbelt løvehoved med delfinring i flaben; topfiguren er en flakt, kro-net ørn. Fra skaftets flade skiver udgår de to X seks lysearme, der har dobbelt indknebet led

midtpå og i den indre, nedre spiral en flad roset. Til skaftets midtled er heftet seks flade prydarne formet som S-slyngede, akantus-bladprydende delfiner med mandshoveder, hvorpå »klokkeblomsthat«.³⁸ Ophængt i seksleddet, rødmalet jernstang adskilt af forgyldte trækugler; i skibets østligste fag.

2) Ny, af messing, leveret af broncestøber G. Erstad-Pedersen, Århus, med to X seks lysearme. Ophængning som nr. 1, i skibets midtfag.

3) Nyere kompositkopi med seks dobbeltarme og seks prydarne. I tårnrummet.

Klokke, omstøbt 1840 af P. P. Meilstrup, Randers. Tvm. 102 cm. Om halsen ses en versalindskrift mellem sløjfeophængt blomsterguirlande og profillister: »Omstøbt aar 1840 paa høyvelbaarne hr. kammehfrre(!) og greve Christian I. V. Frijses bekostning«. Over slagkantens lister læses: »Støbt af P. P. Meilstrup i Randers«. Klokken, der ved omstøbningen af den gamle klokke forøgedes med 5 lispund,¹³ fik 1897 en revne,¹⁵ som blev repareret af M. W. Ohlsson i Lybæk.¹⁰ Nyophængt af Aug. Nielsen 1935.

†*Klokker*. 1) 1471, kaldet Mariaklokken, støbt af Johannes og skænket af sognepræsten Jacob Nielsen Hvid (jfr. fontegryde). Klokken bar årstallet 1471¹³ og følgende versificerede indskrift:³⁹

»Te colo virgo pia, post te vocor ergo Maria defunctos plango, vivos voco fulgura frango tempore Jacobi hit curati eccl(esi)æ Lyung-hoe orate pro Johanne meo fusare«.

(»Dig ærer jeg, hellige Jomfru, efter dig kaldes jeg altså Maria. Jeg græder over de døde, jeg kalder de levende, jeg bryder lynet. På den tid da Jacob Hvid var Lyngå kirkes sognepræst. Bed for Johannes, min støber«). - Ved klokkenes dåb anvendtes en bøn, der er gengivet i *Marmora Danica* 1741.⁴⁰ Ved ringningen over Frederik VI sprang klokken,¹³ der omstøbtes følgende år (jfr. ovfr.). Ved klokkeafleveringen 1528-29⁴¹ afgav man i første omgang kirkens største klokke, der vejede 3½ skippund og 8 lispund og må være identisk med den ovennævnte Mariaklokke. Denne klokke blev imid-

Fig. 22. Lysekrone o. 1600, skænket o. 1713 (s. 1780). - *Chandelier* c. 1600, presented c. 1713.

lertid tilbageleveret i bytte for kirkens mindste *†klokke*, nr. 2, der vejede 1 skippund og 18 lispund med ophængningsjern, samt syv stykker »råt kobber«, der vejede 4 skippund. Den lille klokke og kobberet anbragtes i S. Karens gård i Århus (jfr. s. 1356).

Klokkestol, opsat 1892.¹⁰ Den forrige *†klokkestol* var ifølge synsprotokollen¹⁴ 5½ alen høj og bestod af to stolper, tre fodstykker, to løsholter og tolv skråstivere, alt af eg.

GRAVMINDER

Epitaf (fig. 23-24), o. 1713. Billedhuggerarbejde af egetræ, kalk- og sandsten, opsat af Catharina Hansdatter Owidt over ægtefællen Niels Nielsøn Hiersing, forrige forvalter over grevskabet Friisenborg, født i Kiøbenhafn 1650, død på Fawerschow 1713, hvilken gård han som forpagter havde beboet i 40 år. Hans hustru Catharina Hansdatter Owidt, »herhos hannem hvilende«, født i Tunderen 1650, død •. De levede et meget kærligt ægteskab i 35 år og velsignedes med ni børn, seks sønner og tre døtre, af hvilke den yngste søn døde i sine spæde år, de andre alle af den salige fader før hans død set i hæderlig og ønskelig velstand. -

Indskriften, med fordybede versaler, er udført noget mangelfuldt, idet enkelte bogstaver er glemt og i stedet malet på stenen.

En arkitektonisk opbygget tavle af træ danner baggrund for de skårne figurer og øvrige dekorationer. Foran en stele er anbragt en laurbærkranset skrifttavle af øländsk kalksten, der støttes, dels af en mandshøj figur, Tiden, med le og vinget timeglas på hovedet, dels af en svævende putto. En anden putto, med kranium (fig. 24), sidder på postamentbjælken. Som hængestykke ses en medaillon omgivet af store englehoveder og nedre akantusgrene. På medaillonens en fordybet versalindskrift: »Text. 2. tim. 1. v:12. leg veed paa hvilchen ieg troer...« og »Ieg har stridit den gode strid ... 2. timot. 4. v: 7,8.« Frugtfestoner er ophængt på stelen og med sløjfer fæstnet til tavlens pilastre. Trekantgavlen kronet af flammende urne flankeret af overflødhedshorn med blomster.

Epitafiet er udført i et værksted, hvis mester formodentlig er elev af billedhuggeren Quellinus. Et af dennes arbejder, et epitaf i Tølløse (Holbæk amt)⁴² synes at have givet inspiration til figuren Tiden. Andre værkstedsarbejder forekommer i Århus domkirke (nr. 28, s. 726), i Odder (Hads hrd.) og i Randers S. Morten.

Efter en gennemgribende istandsættelse 1971-72 ved G. N. Kristiansen er tavlen nyop- hængt og den oprindelige staffering afdækket og opmalet. Tavlen sortmalet, snitværket holdt i alabastfarve, hvidgult med ådring i svagt gråt. Flamme, sløjfer, timeglas og rammer har forgyldning (laseret bladsølv) på kridtgrund, indskrifter forgyldte på rødgul guldgrund, der i medaillonens står på sort baggrund, på den store skrifttavle derimod med den røde kalksten som baggrund, skønt denne ifølge restaureringsbetragtningen oprindelig var sort. Ophængt på nordvæggen i skibets østligste fag.

Mindetavle over forfædrene, sat 1855 af greve Christian Emil Juel Wind Frijs og hustru Thyra Valborg Haffner.

Sort marmortavle, 196x103 cm, hvori der forneden er indfældet to ovale, hvide marmorplader med reliefvåbner for Frijs og Haffner. Tidligere i marmoreret ramme.¹⁴ Indskrift med

fordybede, gyldne versaler: »I capellet under dette chor nedsattes i sin tid de jordiske levninger af erector grev Mogens Frijs' forældre. - Niels Frijs, herre til Faursskov, Skumstrup og Vadskjærsgaard, født 1584, †1651. Dorthen Gyldestjerne af Bjersgaard i Skaane, †1634; endvidere Anne Sanberg fra Løistrup, †1647, Niels Frijs' anden hustru. Jens Rosenkrantz til Faursskov og Qvitzovsholm med begge sine fruer, Dorthen Frijs, datter af grev Mogens Frijs, og Beate Sehested, datter af Niels Sehested til Mulderup i Fyen. Christoffer Offenburg, fader til grev Mogens Frijs' anden hustru ... Som minde over hæderlige forfædre, reises denne steen 1855 af greve Christian Emil Juel Wind Frijs og hustruen Thyra Valborg Haffner«. På korets nordvæg.

†*Gravmonument*, o. 1650(?), over Niels Frijs til Favrskov, †1651, og hustru Dorthen Gyldestjerne, †1634 (jfr. mindetavle og gravkrypt med kiste). I skifte af 13. okt. 1672⁴³ mellem Mogens Frijs og datteren Dorothea Frijs, †1681, betinges, at »her grev Frijses forældres begravelse (dvs. gravkrypt) og monument udi Lyngå kirke tilbørlig og sømmelig vedlige at holdes med al honnør for de salige folk, hvis bene derudi hviler«.

Gravkrypt (fig. 26), under koret, antagelig indrettet i 1600'ernes 2. fjerdedel af Niels Frijs til Favrskov (jfr. †gravmonument).

Kryptens to afsnit, overdækket af tøndehvælvinger, der går i samme retning, er muret af små sten. Rummets nuværende højde er 188 cm. Et lufthul findes i kryptens østende samt et mindre, tilmuret, østligst i sydsiden. Adgangen er ad en trappe i vest, oprindelig af munkesten (nederste trin bevaret), men ommuret 1895¹⁰ ligesom gulvet af små, røde sten. Samtidig fornyedes den overliggende egetræslem. Vedrørende tilmuring 1855 og genåbning 1895 se nedennævnte kisteplade.

Egetræskiste (fig. 28), 1896,⁴⁴ 194x72 cm og 82 cm høj. Pyntelister og kisteplader er overflyttet fra seks »til dels hens muldrede« kister, således som omtalt på den ovale messingplade fra 1898, der er anbragt oven på låget: »I denne kiste hviler levningerne af Niels Frijs, Dorthen

Fig. 23. Epitaf over N. N. Hiersing, †1713 (s. 1781). NE fot. 1977. - Sepulchral tablet to N. N. Hiersing.

Fig. 24. Putto fra epitaf o. 1713 (jfr. fig. 23). G. N. Kristiansen fot. 1972. - Putto from sepulchral tablet.

Gyldenstjerne og Anne Sandberg. Iens Rosenkrantz, Dortha Frijs og Beate Sehested. Christoffer Ottenburg. Det af Niels Frijs til Faurskov og Vadskiærsgaard i Lyngaa kirke opførte kapel blev i aaret 1855 af exellence lehns greve Emil Krag-Juel-Vind-Frijs tilmuret og en mindetavle i kirken opsat. Aar 1895 viste det sig, at de i kapellet nedsatte kister vare hensuldrede. Resterne af samtlige lig med ligklæder etc. nedlagdes da i denne kiste, som af greve Mogens Krag-Juel-Vind-Frijs i 1896 nedsattes i kapellet«.

På kistens sider er de to gavlplader og den midterste plade på hver langside ens, alle med spejlmønogrammet BS for Beate Sehested, †1696; de toxtot flankerende plader har ens, drevne storblomster med kraftigt bladværk. På lågets sider seks ens plader med gennembrudt spejlmønogram IRK, for Jens Rosenkrantz, †1695, inden for oval, snoet ramme omgivet af

drevne georginer. Kisten står ved kryptens sydside.

†Åben begravelse(?). 1895¹⁰ tømtes en begravelse i skibet, antagelig den hvori nedennævnte kisteplader blev fundet: 1) 1673, Christen Blichfeld, født på Shiblvnd(!) 29. maj 1673, død samme dag. Hans far Christen Blichfeld, forvalter over »det grafshaft Friissenborre«, hans mor Maria Lavridtzdaatter. Lille, oval kisteplade af kobber, 11x15 cm, med fordybede versaler inden for smal bladramme. Pladen blev fundet i skibets midtfag i forbindelse med en omlægning af gulvet.¹⁵ Ophængt på skibets sydvæg.

2) (Fig. 27). 1676. Moens Blichfeldt, født på Hagesholm 22. juli 1674, død smst. 23. apr. 1676. Hans far var Christen Blichfeld, forvalter [på] »det Graftschaf Friissenborre og Friherrschaft Friisenwold«, hans mor Maria Lavritsdatter. Indskriften afsluttes af vers:

Fig. 25. Kirkekiste til alterklæder, skænket 1708 (s. 1780). Peter Michelsen fot. 1963. - *Chest for canonicals, donated 1708 by N. N. Hiersing* (cf. fig.23).

»Fvldkommenhed ei staar i mange aar og dage,
Moens Blichfeld derfor var de ældris ypper mage,
han fiire halfve aar ey maatt opfylde slet,
hans dyde=kiede dog var leed i leed vel tæt«.

Kisteplade af kobber, ca. 34x40 cm, bestående af oval, hvælvet skriftplade med fordybede versaler og store skønskriftsbogstaver (initialerne). Herudenom en krans af drevne og ciseleerede storblomster mellem en slynget bladstængel og yderst en tunget kant. Fundforhold og ophængning som nr. 1.

Mindekrans, af sølv, over provst L.J.Jensen, †30. april 1912, fra præsterne i Framlev-Sabro-V. Lisbjerg herreder.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. *Håndskriftsamlingen*: Michael Kali Rasmussen. Personalhist. saml. af almindeligt indhold.

LA Vib. *Håndskriftsamlingen*: Topografi og lokalhistorie, Århus by: Inscriptiones... af J. W. Rhumann 1666 [Rhumann 1] (H 7.665). - *Præstearkiv*: Storrings kopibog 1751-1806 (C 357.35). - Lyngå-Skjød liber daticus 1809-1914 (C 350.28). - Synsprotokol 1862-1927 (C 350.33). - *Godsarkiver*: Frijsenborg: Skøde fra C. Rosenkrans til N. Friis 1697 (G 341.37). - Arkivet på *Frijsenborg*: Skøde på Lyngå og Mårslet kirker 1653 (Pergamenter, æske 3). - Arveforretning mellem Mogens Friis og hans døtre 13. okt. 1672 (Æske 17). - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i alminde-

lighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650f.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske landsbykirker, I, 1869, 1887 og 1892, s. 191-192. - Indberetninger ved Magnus-Petersen 1896 og 1897 (kalkmalerier), P. Rahbek 1903 (altertavle og prædikestol), Chr. Axel Jensen 1904 og 1905 (altertavle og prædikestol), Harald Borre 1955 (kalkmalerier), Georg N. Kristiansen 1967 og 1972 (forslag til og restaurering af epitafium), Anette Kruse 1977 (kalkmalerier, inventar og gravminder), Vibeke Michelsen 1977 (inventar), Kjeld de Fine Licht 1978 (bygning). - Fyldige udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1981.

Notebøger. NM 2. afd.: Søren Abildgaard IX, 1771, s. 41-42 (indskrifter på alterkalk, døbefont og klokke).

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: Akvarel af kalkmaleri ved Magnus-Petersen 1896. - Altertavle og prædikestol ved P. Rahbek 1903. - LA Vib. *Planer og tegninger*: Skitse over kirken, u.å. (686-3). - Tegning til alteret 1907 (686-4). - Tegninger vedr. Lyngå og Skjød kirker o. 1908-28 (686-1). - Detaljer vedr. kirkens udsmykning (686-5). - Arkivet på *Frijsenborg*: Plan, snit og opstalter ved Carl Kiilsgaard 1890 (Bd. 1, s. 47-50).

Litteratur: MeddÅSt. 1972, s.71f.

¹ HofmFund. II, 324.

² Tingsvidnet fra 1495 kendes i afskrift i Sabro - V.Lisbjerg herredsbog 1661. LA Vib. Århus bispearkiv (C 3.1096). Jfr. tillige Repert. 8055.

Fig. 26. Gravkrypt for slægten Friis til Favrskov. Skitse af opmåling, 1:150, af KdeFL 1978 (s. 1782). - *Crypt of the Friis of Favrskov family*.

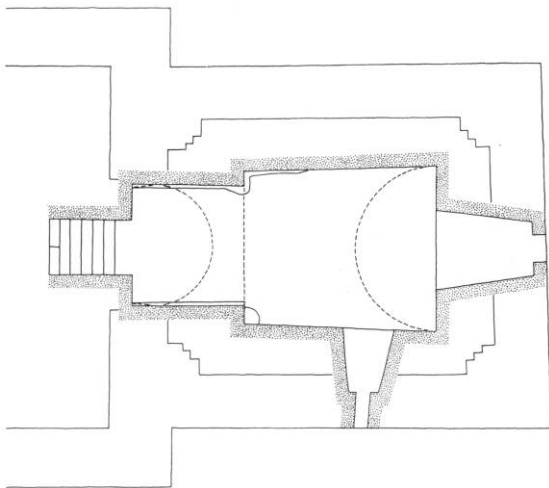

Fig. 27. Kisteplade over barnet Mogens Blichfeld †1676 (s. 1783). NE fot. 1977. - Coffin plate for the child Mogens Blichfeld †1676.

Fig. 28. Kiste med kisteplader over medlemmer af slægten Friis (s. 1782). NE fot. 1977. - Coffin with Baroque coffin plates for members of the Friis family.

³ Om Kristi legemskulten, sml. KultHistLeks. IX, 328ff.

⁴ DiplDan. 2 rk., II nr. 308.

⁵ Århus Domkapitels Jordebøger I, 101 og 191.

⁶ Arkivet på Frijsenborg. Pergamenter æske 3; Kronens Skøder II, 38.

⁷ Samme sted samt Kronens Skøder II, 64.

⁸ Thiele: Danmarks Folkesagn II, 202.

⁹ Sigurd Elkjær: Nedbrudte kirker i Aarhus Amt, i ÅrbÅrhSt. 1918, s. 122. - Oplysningerne her og i Trap, 5. udg., om fund af fundamenter, har ikke kunnet bekræftes. Sml. også Poul Rasmussen: Århusgård og Åkær lens jordebog 1544, 1960, s. 149.

¹⁰ LA Vib. Frijsenborg godsarkiv. Rgsk. 1854-1922 (G 395-459).

¹¹ RA. DaKanc. Koncepter og indlæg til sjæll. reg. 1701, nr. 73.

¹² LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3.1166-76).

¹³ LA Vib. Præstearkiv. Liber daticus 1809-1914.

¹⁴ Synsprotokol 1862-1927.

¹⁵ LA Vib. Frijsenborg godsarkiv. Dok. vedr. kirkerne 1860-1923 (G 341.463).

¹⁶ Note 10; 1867-1903 var der en trappe i tårnrummets nordøstre hjørne.

¹⁷ Note 10, 14 og 15.

¹⁸ Jfr. Kjeld de Fine Licht: Frijsenborgkirker, i Festskrift til Harald Langberg, 1979, s. 199-211.

¹⁹ MeddÅSt. 1972, s. 71f.

²⁰ Sml. akvarel af Magnus-Petersen (NM); skjoldformen svarer i hovedsagen til Niels Clausens våben i Spørring kirke.

²¹ Bag på tavlen malet: »Anno 1907 er denne Tavle restaureret paa Bekostning af Greve M. K.J. V. Frijs« og [af] »Maler P. Rahbek.«; jfr. note 10. -

Bag på fodstykket indskåret »PNT« over »1734«.

²² Trap: Danmark. Anden specielle Del 1859, s. 602.

— Anbringelsen svarende til †krucifiks' i Elsted.

²³ Ifølge Rahbek (korrespondance i NM) var der farvespor overalt, så tavlen ville på det nærmeste fa sit oprindelige præg.

²⁴ LA Vib. Provstearkiver: Sabro, V. Lisbjerg og Framlev hrdr.s provsti. 1845-1921. Synsprotokoller (C 30.5-10).

²⁵ Bægeret omlavedes, med tillæg af 5 lod sølv, så det kunne rumme en halv pot (note 10).

²⁶ Jfr. desuden stager i Dragstrup og Frøslev (fra 1585) (DK Tisted s. 954 og 802).

²⁷ Bømarkerne svarer ikke, som af Mackeprang: Døbefonte s. 66, nævnt, til nogle mærker hos Uldall: Kirkeklokker, s. 84 og 219.

²⁸ Som af Mackeprang, s. 66 bemærket er minusklernerne i navnet vanskelige at bestemme; der kan læses »hind«. Slægten Hvid omtales dog jævnligt på dette tidspunkt. I herredsbogen 1661 (LA Vib. Århus bispearkiv. (C 3.1096), der nævner de to fontegryder, skrives navnet »Hvit«.

²⁹ Jfr. bønformularer på svenske gravsten fra 1480'erne, Solve Gardell: Gravmonument från Sveriges Medeltid, Stockholm 1945, I, nr. 479, 481 og 485.

³⁰ Første gang omtalt i inventarielisten 1862 (note 14).

³¹ Meddelt af Holger Rasmussen, fra Poul Halkjær Kristensens stempelsamling i NM 3.

³² Et tilsvarende krucifiks findes i Niløse, Holbæk amt.

³³ Antagelig fra reparationen 1894, også omfattende bunden, ved N. Rasmussen (note 10).

³⁴ Fejlskrift for Tectus.

³⁵ Yderligere oplysninger findes i Orgelreg.

³⁶ LA Vib. Frijsenborg godsarkiv. 1888-1920. Afskrift af synsforretninger (G 341.461).

³⁷ DaAtl.IV,208.

³⁸ Kronen repareret 1870 af gørtler Fr. Larsen, Århus; han forfærdigede 1 tallerken, 1 pibe og 1 »snirke« (note 10).

³⁹ Resen s. 153, note 28 og LA Vib. Håndskriftsaml. Top. og lokalhist., Århus by. Inscriptiones Arhusienses, samlede af Johannes Wulfgang Rhumann, ... 1666 og 1691ff.

⁴⁰ MarmDan. II, 1741, s. 132: »Præsta, qvæsumus, Domine, ut vasculum hoc sanctum tuæ ecclesiæ præparatum a tuo sancto spiritu per nostræ humilitatis servitium sanctificetur, ut per illius tactum & sonitum fideles invitentur ad sanctam matrem ecclesiam & ad præmium supernum per dominum nostrum J. Chr. Amen.« Af Uldall, s. xvi, oversat: »Giv os Herre, bede vi, at denne hellige klokke, som er støbt til Din kirke, må helliggøres af Din helligånd til vor ringheds tjeneste, for at de troende ved dens lyd og klang må indbydes til den hellige moder, kirken, og til den himmelske løn ved Vor Herre Jesus Kristus, amen«.

⁴¹ RA. Rgsk. ældre end 1559. Nr. 21. Fortegn, over indkrævede klokker 1528/29.

⁴² DK Holbæk s. 238. Jfr. desuden Hartwich von Stitens epitaf fra 1699 i Lybæk Mariakirke (Bau und Kunstdenkmäler der Stadt Lübeck, II, 370 og fig. 369).

⁴³ Arkivet på Frijsenborg. Arveforretn. mel. Mogens Friis og hans døtre.

⁴⁴ N. Rasmussen udførte kisten, A. Wilson leverede messingplade og gravering (note 10); jfr. opmåling af kiste, i LA Vib. Planer og tegn. 686-1.

SUMMARY

The impressive church, presumably dedicated to Our Lady, consists of Romanesque chancel and nave, built of granite ashlar c. 1200. A Late Medieval tower of brick is of the same width as the nave. The church was vaulted over shortly before 1500. During a thorough restoration in 1867 (architect Christen Kiilsgaard) a Late Medieval porch of two storeys at the south door of the nave was demolished. When the Romanesque groundplan was marked out in the field a tripartitional scheme was used, so that the chancel together with the eastern wall of the nave forms a third of the building's total length. The unit of measurement is a short, Jutland foot of 28.5 cm (cf. Elsted); measured by this unit the building is 90 feet long.

The church's Romanesque lion font has a rare baptismal basin of bronze from 1481. The altar candlesticks, from about 1585, have parallels in the nearby churches of Vissing and Ølst.

A Renaissance chandelier was donated by a married couple, whose sepulchral tablet, c. 1713, was executed by a pupil of the sculptor Quellinus (cf. Århus Cathedral p. 726, no. 28.). The altarpiece from 1640 and the pulpit from 1633 were made in a workshop which produced articles for several of the churches in the district (including Tilst p. 1582, Grundfør p. 1662 as well as Vissing and Lerbjerg (Randers County)).

The family Frijs of Frijsenborg has influenced the furnishings of the restorations 1867-68 and 1903-07.

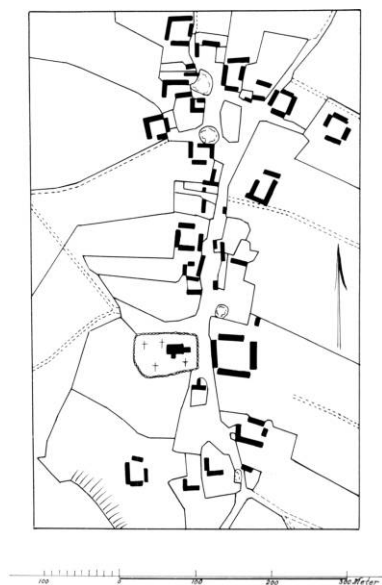

Fig.29. Landsbyplan 1:10000, målt 1802. - Map of the village 1802.